

***Opponensi vélemény Széchenyi Ágnes Schöpflin Aladár irodalmi és társadalmi közegei
című Akadémiai Doktori értekezéséről***

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének volt egy több évtizedre visszamenő sikeres nagyvállalkozása: a kritikátörténeti monográfiásorozat, amely a tervek szerint a 19. század végével bezárólag tekintette át a magyar kritika történetét. Előzménye Komlós Aladár *Gyulaitól a marxista kritikáig* című munkája, amelyet Széchenyi Ágnes – talán némi túlzással – „nagyszerűnek” minősít. Komlós megítélésében, azt hiszem, ennek ellenére nincs köztünk különbség. Azért vagyok szigorúbb vele szemben, mert ennek a maga idejében kezdeményező erejű könyvnek, sok évtized elteltével számos gyenge pontja felszínre került.

Azért emelem ki elsőként ezt a pontot az értekezésből, mert nem utolsó sorban az említett megoldatlanságok vagy idejét múlt megoldások miatt vált Komlós monográfiája annak a kollektív szándéknak a kiindulópontjává, hogy a 19. század végével lezárt sorozatot ki kell egészíteni a 20. század kritikátörténetével, monográfiákban kibontva és megnyugtatóan rendezve a modern kor Komlós által kezdeményezett kritikátörténeti problematikáját. Ez a terv nem valósult meg, hanem helyet adott valami másnak, amit – úgy látszik – a korszakmonográfiák előtt el kell végezniük a szakembereknek: személyi kritikátörténeti monográfiák sora született. Már a 19. század kutatásában elkezdődött ez a folyamat Dávidházi Péter kiváló Toldi Ferenc monográfiája révén. A 20. század személyi kritikátörténeti monográfiái közül elsőként említjük meg Angyalosi Gergely Ignotus-monográfiáját, de ne hagyjuk említetlenül Lengyel András Ignotus-könyvét sem. Ide sorolható az én könyvem is Németh Andorról. Más műhelyben Osvát Ernő munkásságát is feldolgozták, és folyik Fenyő Miksa pályájának feltárása is. A személyi kritikusi teljesítmények felmérései közül nem hiányozhat a Schöpflin Aladár munkásságát feldolgozó szakirodalom sem (Fülöp Lászlótól Rákai Orsolyán át Rózsafalvi Zsuzsannáig).

Ebbe a sorba tartozik Széchenyi Ágnes doktori értekezésnek beadott könyve, a *Schöpflin Aladár irodalmi és társadalmi közegei*. Az elmondottakban felvázolt kutatástörténeti környezet kellőképpen indokolja a jelölt vállalkozásának létjogosultságát: „Megkönnyíti a feladatot, ha a műbíráló-jellegű írásokból egy-egy jelentékeny kritikus életművét emeljük ki, s annak fontos írásait rendezzük össze. Az így kinyert kronologikus-tematikus írássorral megbirkózni már egyszerűbb, könnyebb látni a sajátosságokat.” (62.) Ami a megvalósítás színvonalát illeti, nem kertelek. Ha oktatóként az lenne a feladatom, hogy példával illusztráljam, hogyan kell nagydoktori értekezést írni, Széchenyi Ágnes munkáját választanám. Vannak a munkával kapcsolatban fenntartásaim, kritikái megjegyzéseim, hiszen ez a feladatom, de ezek nem változtatnak a globális elismerésem.

A módszertani elveket, amelyekkel az értekezés dolgozik, a filológiai feltárást és a társadalmi kontextusba helyezést a jelölt a *Bevezető*ben dolgozza ki. Ahelyett, hogy részletesen felidéznenk a Bourdieu-tól Takáts József-ig az elméleti-módszertani pontokat, amelyekre az értekezés támaszkodik, hasonlattal élünk. Ha át akarunk ültetni egy fát régi helyéről egy új helyre úgy, hogy a fa életben maradjon, akkor jókora földlabdát kell hagyni a gyökerein. Széchenyi Ágnes így jár el dolgozatában, amikor Schöpflin Aladárt eredeti történeti környezetéből elénk állítja, hogy munkásságát mérlegre tehessük. Schöpflinnel együtt jön a polgárosodás, az asszimiláció, a városiasodás, a modernizáció, közelebb lépve: a Vasárnapi Ujság, a Nyugat, a Baumgarten Alapítvány kuratóriuma, s ha részletezzük, akkor Ady, Osvát, Babits, Móricz és az irodalmi modernség egész kora, annak gazdag és változatos

problematikája. Schöpflin munkássága olyan centrális helyet foglal el a korszakban, hogy tőle kiindulva belátható a 20. század első fele magyar irodalmának egész panorámája.

Az átlagot magasan felülmúló judíciumán és megfogalmazási módjának higgadtságán és fegyelmezettségén túl Széchenyi Ágnes e kivételes kilátópont kiépülésének legfőbb okaként a folytonosság elvét emeli ki. A korszak, amelyben a kritikus működött, minden történelmi kataklizmájával együtt, a történelmi osztályokon kívüli társadalom emancipációjának, viharos társadalmi és kulturális változásoknak a kora, és Schöpflin egy, a változások előmozdításán fáradozó nagy mozgalom, az irodalmi modernség szereplője volt. Mégis, ahogy Széchenyi Ágnes Komlós Aladárra hivatkozva írja, „maga volt a megtestesült folytonosság”. A *magyar irodalom története a XX. században* című könyvének legnagyobb értékeként a recepció, még a teljesítményt szigorúan megítélő kritikusok is, szinte egyöntetűen az irodalom átalakulásának előzményeit, kezdeteit és első szakaszát leíró nyitó fejezetet tartották számon. Ezt szervesen folytatta a Nyugat első nemzedékének küzdelmeit és teljesítményeit méltató rész. Ott tehát, ahol a Gyulai Pál és a Horváth János nevével fémjelezhető nemzeti klasszicizmus elmélete halálos törés látott, ott az újítás mellett lándzsát törő Schöpflin képes volt az előző korszak érdemei iránt méltányosan, meggyőzően leírni az irodalom történetének folytonos haladását. Arra is képes volt a nagy kritikus, hogy a nagy nemzedék utáni idők szereplőit is érzékenyen, tárgyilagosan tegye mérlegre.

Széchenyi Ágnes valósággal remekel azokon a lapokon, amelyeken Schöpflinnek Horváth Jánossal és Szekfű Gyulával való kapcsolatai alakulását elemzi. Az értekezés egyik legfontosabb fejezete *A nyugatosság és a konzervativizmus között* címet viseli. A dolgozat 193. oldalán leír egy olyan kifejezést, amely tartalmának kifejtése egy egész tanulmányt megérdemelne: „modernizálódó hazai konzervativizmus”. Ez a terminus ugyanis nagyon elgondolkodtatónan felülírja a konzervatív – modern viszonyfogalmait, oppozícióját, sejtetve, hogy a két véglet közötti valóságos viszonyok sokkal bonyolultabbak, mint az irodalomtörténeti sémák sejtteni engednék. Schöpflin ebben a köztes térben tevékenykedett, egyértelműen a modernség oldalán, de érintkezését fenntartva a reformkonzervatív és igényes partnerekkel.

Ellenvetésem mégis éppen ezzel a kiváló fejtegetéssel szemben támad. Milyen Nyugat lett volna az, amelynek Horváth János és Szekfű is munkatársa lett volna? Vajon nem inkább mégis a Schöpflinnel ellentétben gyanakvóbb, a konzervativizmussal szemben több ellenszenvet tápláló nyugatosok álláspontja bizonyult utólag helytállóbbnak? Nem volt-e túlzás a schöpflini legendás folytonosságban? Széchenyi Ágnes nem követi el a schöpflini gyakorlat apologizálásának hibáját. Mégis, talán nagyobb hangsúlyt tettem volna arra, hogy a Nyugat egy ideig a perzekútor esztétika áldozataként vívta harcait, míg Horváth és Szekfű és más méltányolható igényes konzervatívok a hatalom védelme alatt, az establishment részeként fejtették ki felsőségesebbnek hitt álláspontjukat. A Nyugatnak 1919 utáni korszakában a fennmaradás, vagy pozíciójának őrzése érdekében koncessziókat kellett kötnie a hivattal, s ezeknek a koncesszióknak a megtételéből Schöpflin is kivette a részét. Ezért fölmerül az erkölcsi kérdés: meddig lehet elmenni a konzervatív hatalommal való kompromisszum terén?

Schöpflin folytonosság-keresésének jóhiszeműségéhez és erkölcsi tartásának hibátlanságához nem fér kétség. Ebből a szempontból érdemes elolvasni a 230. jegyzet párhuzamát, amelyet a jelölt Császár Elemér és a vele nagyjából egykorú Schöpflin pályája között állít föl. Ami kifogásként emelhető, az, hogy a folytonosság-keresés étosza ellenére is, a kritikus érzékenysége érzékelhetően alábbhagy az újabb nemzedékek értékei iránt. A szociológia törvényszerűségeit, jelen esetben a nemzedéki hovatarozás meghatározó erejét, amelyet olyan jól ismert, Schöpflin sem győzhette le.

A folytonosság másik aspektusa, amellyel Széchenyi Ágnes a kritikus gondolkodását jellemzi, hogy nem teleologikus jellegű. Schöpflin megértette, hogy az irodalom történetisége nem célelvű folyamat, amely valahonnan valahová tart. Virágkorok, idejétmúlttá válás, korszakváltások megismétlődően lezajlanak benne, mert az előrehaladás ambíciója hajtja a szereplőket. De az irodalmi termelés korlátozhatatlan megújulása az ő teleologikus ábrándjait is megcsúfolja. A modernség törekvéseivel való azonosulás és a nyugatos program melletti kitartás nem történhetett volna meg, ha Schöpflin nem törí át ízlésében és világvégében a nemzeti klasszicizmus célelvű felfogását. Példaszerű, ahogyan Széchenyi Ágnes a kritikus pályáján végig követi ezt a gondolkodói erényét.

Mégis, az emancipációs lendület és a méltatlan támadásokkal szembeni makacs önvédelem során könnyebb volt megszabadulni a célelvűség csábításától, mint akkor, amikor a nehezen kivívott pozícióit a Nyugat folyóiratnak és mozgalomnak meg kellett őriznie. Mivel a kulturális hatalmi körökkel szemben az irodalmi modernség eme fő orgánuma mindig ellenzékbe szorult, a teleologikus előítéletek sohasem hatalmasodhattak el szereplőinek, így Schöpflinnek a gondolkodásában sem. Nem mondható el azonban, hogy a részrehajlás burkoltabb formái kerülő utakon ne érték volna el őt magát is.

Az értekezés szükségszerűen szól Schöpflinnek az avantgárdhoz való viszonyáról. A visszafogottság teljesen indokolt, mert a kritikus ehhez nem ad elegendő muníciót a jelöltnek. Mégis szóvá kell tennünk ezt a hiányt. Egyrészt azért, mert az avantgárd legalább egy évtizedig valóságos alternatívát kínált a Nyugat irányával szemben, egyenrangú választásnak mutatkozott Schöpflin folyóiratával. Olyannyira, hogy Osvát mint szerkesztő, Babits mint az 1919 utáni Nyugat vezető költője, valamivel később még Kosztolányi is engedményeket tett alkotói vagy szerkesztői gyakorlatában ennek az új paradigmának. Schöpflin nem harcolt az izmusok ellen, de a dezinterálságot, a zagyvaságot elutasította. Márpedig az avantgádról készült karikatúrák épp ilyen hibákat tűztek tollhegyükre. A kritikus tehát másfajta, a Nyugattól eltérő művészeti formák, megoldások iránt gyanakvással, idegenkedéssel viseltetett.

Németh Andornak *A magyar irodalom története a XX. században* című könyvről írt kritikája nem azért érdemel fokozott figyelmet, mert igen kemény ítéletet mond a munkáról, hanem azért, mert Németh és Schöpflin között jelentős párhuzam állapítható meg. Németh kritikai álláspontját „permanens modernség”-ként jellemezhetjük. Mindazt, ami az irodalmi megújulásban a „modernség” keretei közé tartozott, Baudelaire-től Apollinaire-en át Bennig, Proustig, Kafkái, Adyától Babitsra és Kosztolányin, Ignotuson, Osváton át Füst Milánig és tovább, az avantgárd legmerészebb kísérleteivel, Tzarával, Bretonnal bezárólag, egyaránt közel állt Németh Andorhoz. Schöpflin hasonlóan tág horizontú, de Németh-tel ellentétben ő a 19. századi magyar klasszikus szerzők irányában nyitott, s az izmusok már érdeklődésének csak a perifériáján helyezkednek el, Németh érzékenysége a múlt felé elmosódó, Kassák, Déry, Illyés, József Attila irányában pedig kiélesedik. Oda akarok kilyukadni, hogy Németh Andor jó barátja, Schöpflin tanítványa, Komlós Aladár a mesterével van egy hullámhosszon, Németh modernség iránti nyitottságával nem veszik föl a versenyt, minden célelvűségtől való mentességük ellenére.

A doktori értekezés ezért ezt a nem gondolati, hanem szemléleti, ízlésbeli korlátot erősebb kritikának vethette volna alá. Ez a kritika leginkább a kissé elfáradó gondolatmenetű szintézis, a Nyugat-központú irodalomtörténet esetében indokolt, és Széchenyi Ágnes a könyv recepcióját feldolgozva ezt a munkát el is végzi. Én egy árnyalattal mégis erősebben kötöttem volna össze Schöpflin korlátait, nem a pályaszakasz pillanatnyi stádiumával, hanem a kritikus alapvető Nyugat melletti részrehajlásával. A kérdés annál indokoltabb, mert a Nyugat teljesítményének az irodalomtörténet fő vonalába helyezése a magyar irodalomtörténeti

gondolkodásban évtizedekkel Schöpflin halála után, még Komlósnak is élete alkonyán következett be, és máig eleven, nyitott kérdése a modernség kánonának. Sőt, a Nyugat napjaink perverz, tudományosan alátámaszthatatlan háttérbe szorítási kísérlete miatt az árnyalt mérlegelés még inkább szükséges.

És annak folytán, hogy Schöpflin a Baumgarten Alapítvány kuratóriumának egyik legfontosabb szereplője, a díjak, kisdíjak, jutalmak, segélyek elosztásának kényes, erkölcsi dilemmákat is súroló, hatalmi manőverekkel is érintkező problematikája rá nézve is érzékeny kérdések fölvetését teszi indokolttá. Egy árnyalattal ebben a nagyon fontos fejezetben is több szigorral fogalmaztam volna, mint a jelölt. Számos túlzó, igazságtalan vád érte a kuratóriumot szinte minden döntésük miatt. De azért akadt a szemrehányások között jó néhány olyan is, amely megfontolásra érdemes, és Schöpflin magatartásának mérlegén is latba esik. A Nyugat, beszorítottága, a vele való hivatalos bánásmód méltánytalansága ellenére, a maga szűkebb mozgásterében, hatalmi centrumként is működött. A támadásokban nem egyszer szerepel, hogy például Babits, mint a pápa, ex cathedra nyilatkozik. Így aztán Schöpflin, Babits önkéntes szárnységéje választásai, döntései sem igazán ártatlanok.

Széchenyi Ágnes értekezésében vörös fonálként, tehát gyakorlati eligazító szempontként vonul végig egy gondolat, amelyet a 71. és 72. oldalról idézek, de a szöveg más pontjain is rábukkanunk: „Az irodalmat egy időben művészi teljesítményként és társadalmi jelenségként szemlélte”, illetve: „Megjelent intellektuális horizontján egy új tudomány, a szociológia... s amit Taine nyomán általánosan az egyes ember beágyazottságának megértésére vonatkoztattak, azt ő már egy új kategóriára, az osztályra terjeszti ki. Így lesz működésének alapja az irodalom vizsgálatának szociológiai módszere.” Ennek a szociológiai nézőpontnak az érvényesülését alapvetően pozitívan, de nem kritika nélkül követi végig a dolgozat a kritikus pályáján. Szinte szükségszerűnek találjuk, hogy a szociológiai nézőpont egyik lehangsúlyosabb alkalmazásának, *A város* című tanulmánynak a jelölt egy teljes fejezetet szentel, és többször visszatér Schöpflin társadalomtörténeti és irodalmi város-problematikájához. A kritikus városképét egy több dimenziós városszociológia kontextusában helyezi el, és – például Simmel kritikussabb városképével szembeállítva – egyoldalúságban és pozitív elfogultságban kissé el is marasztalja. Természetesen a kérdés az irodalmi modernség urbanizmusa vonatkozásában érdekli, és a kor jelentős város-rajzaival, például Kóbor Tamás és Molnár Ferenc műveivel szembeállítja Schöpflin recenzióit.

Az írók és művek társadalmi kontextusban történő szemlélése Schöpflin nagy erénye, és ezt az elméleti tájékozódást (Taine, Durkheim, Mannheim) is szükségessé tevő szociologizálást indokoltan hangsúlyozza és árnyaltan elemzi és értékeli az értekezés (a jelölt maga is hivatkozik szociológusokra: Simmelre vagy Bourdieu-re.) Azt is javára írhatjuk, hogy a szociológiai megközelítést nem valami doktriner, papiros ízű elméletieskedésként fogja fel, hanem beleköti Schöpflin életgyakorlatába. (Így például még annak is utána néz, hol választott Schöpflin maga és családja számára lakásokat a fővárosban.) Egy ponton mégis jobban elmélyíteném ezt a beállítottságot a hétköznapi gyakorlat irányában.

A kritikus a Vasárnapi Újság szerkesztőségében évek kemény munkájával kiharcolta magának az élő irodalom hivatásos bírójának szerepét. A Franklin-társulat lektori feladatköre megszilárdította pozícióját az irodalmi művek árfolyam-mozgását követő, de egyúttal befolyásoló tőzsdén, az irodalom forgalmazásában. A Huszadik Század folyóiratban majd a Nyugatban kritikusként, majd belső munkatársként és szerkesztőként az irodalmi modernség piacának fontos ügynöke lett, és ekként eredményesen segítette győzelemre az irodalmi modernség fontos ügyeit. A Baumgarten Alapítványban is ezt a gyakorlati közvetítői tapasztalatát kamatoztatta. A szociologizálása nem nélkülözte az elméleti belátásokat, de nem

kisebb mértékben mindennapi irodalmi tőzsdei gyakorlatában felhalmozott ismereteit általánosította.

Azaz megélt szociológia volt, annak a társadalomnak analitikus vizsgálata, osztályok, társadalmi csoportok és nagy volumenű folyamatok tudatos megfigyelése, amely társadalom egyik osztályába Schöpflin is tartozott. A 20. század első fele robusztus társadalmi átrendeződés kora volt. A történelmi osztályok hanyatlásának és új társadalmi rétegek térfoglalásának ideje. A legsikeresebb történelemformáló réteg a polgárság volt, amely ráadásul nagyrészt idegen eredetű volt. Schöpflin ennek a polgári értelmiségnek volt a képviselője. A történelmi átalakulás a benne résztvevők szempontjából emancipációs erőfeszítések tömegét és vele szemben előjogait védő konzervatívok ellenállását jelentette. Schöpflin kivételes érzékenységről tett tanúbizonyságot az emancipációs erőfeszítések iránt, legyenek ezek nemzeti, vallási, női, társadalmi felszabadítási mozgalmak, vagy – hivatásának megfelelően – irodalmi mozgalom, a modernség programja.

A társadalmi átrendeződés nagy panorámájának Móricz Zsigmond volt az egyik legnagyobb festője. Pályáját műről műre buzgalommal követve, majd a mozaikdarabkákat nagy egységgé elrendezve Schöpflin nem csak azért választotta „monográfia” tárgyául Móriczot, mert fölismerte, hogy nagy tehetség, hanem az író által vállalt nagy feladat elvégzése miatt is. Ahogy Adyt is az őt legbensőbbben érintő közösségi és egyéni ügyek lírai feldolgozása miatt választotta főhőséül. A szociologizálás és a pszichologizálás kritikáiban és portréiban paradox módon önismereti jellegű is. Az emancipációs elkötelezettség magyarázza Schöpflin átlagon felüli kompetenciáját a női írás kérdéskörében, amelynek azokat az írásokat köszönhetjük, melyek révén a kritikus Kaffka Margit életművének legjobb kortárs értőjének bizonyult. És – tegyük hozzá – a doktori értekezés *Írónök hada* fejezete a kritikus munkásságának erről a tartományáról az egyik legsikeresebb része a gondolatmenetnek.

A 19. század vége és a 20. század eleje magyar világról a legtagoltabb és művészileg a legtökéletesebben megfogalmazott képet a modern polgári magas irodalom produkálta. Schöpflin ennek az irodalomnak, a polgárosulás történéseit, sikereit, viszontagságait feldolgozó művészetnek volt a legmegbízhatóbb kritikusa. A Bourdieu értelmében vett irodalmi mező kialakulása Magyarországon a modernség térnyerésével majd győzelmével épült ki. Az irodalom autonómiájának kérdésköre, tehát a társadalmi-politikai-nemzeti céloknak történő önkéntes alávetettséget felszámoló esztétikai-poétikai önelvűség az irodalmi életnek ebben a szegmensében bontakozhatott ki. Schöpflin szinte az érzéketlenségig ridegen érvényesítette a művészség elsődlegességének normáját. Modern vagy konzervatív, női vagy férfi, jobboldali vagy baloldali, nemzeti vagy kozmopolita szerző csak akkor kapott írásaiban piros pontot, ha feladatát a magas művészet legmagasabb igényeinek is megfelelően teljesítette.

Ez a Schöpflinnél még ellenfelei által is általában méltányolt kritikusi erény, az értékválasztás magabiztos pontossága kétségkívül jellemezte a kritikust. De ő is egy olyan korban működött, amikor sem a mai értelemben vett poétika, sem a ma megszokott narratológiai tudás még nem jellemezte a legjobb kritikusokat, szakértőket sem. Széchenyi Ágnes ezért adós marad annak a versértésnek, prózainterpretációnak a tagolt és árnyalt leírásával, ami szavatolja Schöpflin kritikusi hitelét. Annál inkább, mert itt-ott felhangzott vele szemben a vád, hogy az alkotók társadalmi beágyazottságának pontos meghatározásával nem mindig egyenrangú írásaiban a művek poétikai-esztétikai jellemzésére való képessége. Csakhogy nyomban visszavonom a kritikát. Az vesse az első követ a jelöltre, aki a jelenlévők közül már elvégezte a kritikátörténelemnek azt a nagyon nehéz feladatát, hogy az iskolásan, szinte tankönyvszerűen tudható módszertani szempontrendszer hiányában milyen módon

működött a korabeli kritika legjobbjai esetében a művek kiválasztásához, értékeléséhez, elutasításához nélkülözhetetlen szakértelem.

Azért sem lenne igazságos kitartanom a kritika mellett, mert az értekezés egészében nagyon sok és tartalmas nekifutással találkozhatunk, amelyekben Széchenyi Ágnes igenis, hozzájárul a kritikátörténetírás itt mutatkozó hiányai felszámolásához. A teljesség igénye nélkül kiemelek közülük néhányat, amelyeket különösen fontosnak érzek. Az a téma, amely esetében Schöpflin műértésének és érték-érzékenységének relevanciája legjobban vizsgálható, az Osvát Ernő-fejezetben kap helyet. Mire Osváttal érdemi kapcsolatba kerülnek, Schöpflin már régóta gyakorolta a Vasárnapi Újságnál és a Franklin kiadóban az irodalmi termés folyamatos, rendszeres és kiterjedt szemlélését, fiatal tehetségek felfedezését, röviden, tömören és találó módon történő jellemzésüket. A maga módján kész ember volt. Olyan, aki pontosan fel tudta mérni Osvát munkájának eredményességét. Osvát pedig már a Nyugat szerkesztésében mutatott fel kivételes kompetenciát és szerzett szilárd pozíciót, és tudta, hogy Schöpflin személyében megfelelő munkatársra tesz szert a folyóirat. Schöpflin magatartásának végigkövetése és vizsgálata azokban, a Nyugat sorsát eldöntő konfliktusokban, amelyek Osvát körül alakultak ki, voltaképpen kettős portré rajzolása Széchenyi Ágnes részéről. Olyan helyzetben világít rá egy sikeres folyóirat működésére, amelyben a szerkesztő maga nem fejt ki tagolt ideológiai álláspontot, s csak szerkesztésének eredményeiből lehet visszakövetkeztetni eljárásának hasznos vagy káros voltára. Itt két ember értelmezi és érti meg egymást olyan területen, amely – mondhatni – szavakba sem igen önthető. A jelölt szerint Schöpflin elsősorúan vizsgázott, a konfliktusokban Osvát mellett állt ki és kitartóan támogatta őt tragikus haláláig. És ebben Széchenyi Ágnesnek igaza van.

Schöpflint az irodalomtörténet a magát sok tekintetben Ignotussal szemben pozicionáló Babits szövetségeseként tartja számon. Ezért okoz nagy meglepetést, hogy az értekezés *Ignotus*-fejezete hitelt érdemlően megmutatja, hogy a kritikus kitartóan, nyíltan kiállt a jobboldal céltáblájául szolgáló politikai publicista igaza mellett. Kezdetektől tisztelte benne az irodalom megújulásának élharcosát, a városi kultúra progresszív szerepének hangsúlyozóját, és még a harmincas években is, méltányolta Ignotusnak Ady elismertetésében szerzett érdemeit. Megannyi lényeges pont, amelyeken a főszerkesztő és a kritikus felfogása szoros összhangban állt egymással. Az 1929-es fordulat persze mély sebeket ejtett Ignotusban, és neheztelése Schöpflinre is kiterjedt. Szomorú és egyben megrendítő záró akkordja volt ennek a kapcsolatnak az a jelölt által körültekintő alaposággal elemzett nyílt levél, amelyet az amerikai emigrációból hazatért Nyugat alapító pályájuk lezárulása előtt közvetlenül intézett a Baumgarten-díjat neki ítélő kurátornak.

Széchenyi Ágnes több ízben hangsúlyozza, hogy Schöpflin pályakövető kritikus volt. S ha ez általában igaz, akkor mindennél igazabb Ady Endre esetében, aki a kritikus pantheonjának egyik főalakja volt. Schöpflin a *Még egyszer* kötettől kezdve folyamatosan követte a költő újabb és újabb köteteit, majd a halála után kibontakozó Ady-kultuszt és a róla szóló irodalmat. A nagyesszé nem monográfia a szó hagyományos értelmében, ezért Széchenyi Ágnes azt a folyamatot rekonstruálja, amelynek során a kritikus rövid méltatásai láncolatáá kapcsolódnak össze és beépülnek egy átfogó Ady-képbe. Itt mutatkozik meg legvilágosabban, hogyan vizsgálta a disszertáció Schöpflin kompetenciáját. Széchenyi Ágnes párhuzamosan olvassa a kritikákat, jelen esetben az Ady-méltatásokat és Adyt magát, illetve a róla szóló szakirodalmat, s ezekkel a felismerésekkel szembesíti Schöpflin Ady-képét vagy egyes versértelmezéseit. De ez a párhuzamos olvasás, a szembesítésnek ez a módszere végigvonul az egész disszertáció gondolatmenetén. Ilyen módszerrel egyenletesen magas színvonalú elemzést lehet készíteni. Más kérdés, hogy maradnak fontos kérdések, amelyekre így eljárva sem kapunk

megnyugtató feleletet. Az Ady-fejezet esetében például nyilvánvaló, hogy nagyesszéjével Schöpflin az ár ellen úszik. Amikor a könyve megjelenik, az új költőgenerációk már eltávolodnak az Ady-paradigmától. A könyv a késétség jeleit viseli magán, színvonala dacára kissé a levegőben lóg.

A legfontosabb kapcsolat azonban, amely Schöpflint a Nyugathoz fűzte, a Babits Mihállyal való barátság volt. Időben is jóval hosszabb tartamot foglalt magába. A nagy költő halála után özvegyével is tartotta a kapcsolatot, és ez a Babits jegyében leélt élet a Baumgarten Alapítvány révén Schöpflin haláláig terjedt. Költészetét, esszéírását, regényírását sokra becsülte. Szerkesztői munkáját odaadóan támogatta. Összekötötte őket a Baumgarten Alapítvány működtetése. Szoros személyes barátság fűzte össze őket. Érintkezésük kissé nehézkesen indult, de az első világháború idején már közösen képeztek a Nyugaton belül egyfajta modern-konzervatív platformot. Széchenyi Ágnes jelzi a közöttük lévő interferenciákat is. A *Ma, holnap, irodalom* című esszéjét Babits Schöpflinnek ajánlja, akivel – úgy érzi – összeköti őt a modernséggel párosuló hagyománytisztelet, de Babits érzékenyebb volt az izmusok kihívása iránt, mint barátja. Érdekes, hogy a kritikus nem követte olyan buzgalommal Babits működését, mint akár az Adyét vagy a Kafkát. Meggondolkodtató, hogy nem írt recenziót a *Halálfiáról*. Úgy tűnik, hogy néha túlteljesítette a vele szembeni igényeket, Babitsabb volt Babitsnál (például József Attila esetében).

Egyetlen komolyabb fenntartásom az értekezéssel szemben az, hogy bizonyos irodalmi szereplőkkel feltűnően redukáltan foglalkozik. Példaként két alkotót emelek ki. Az egyik Móricz Zsigmond, akiről Schöpflin egy monográfiára való terjedelmű pályakövető cikksorozatot írt. A másik Kosztolányi, akiről ezt olvassuk a róla szóló rövid fejezetben: ő az, „akivel az első nyugatos nemzedékből talán a legtávolságtartóbb viszonyban volt”. És nem elsősorban terjedelmi hiányérzeteink vannak, és nem tartalmiak, mert amit olvasunk róluk, az találó. Hanem arra világít rá ez a szüksézszerűség, hogy Schöpflin korlátai, véleményének problematikus oldalai nem elég hangsúlyosan képezik részét a gondolatmenetnek. Ez kevésbé Móriczra, inkább a Kosztolányi-Schöpflin viszonyra érvényes. Az őt Babitshoz vonzó gravitáció sokat megmagyaráz ebből a távolságtartásból, de itt hiányát érezzük az elmélyültebb kritikai oknyomozásnak.

Meggyőződésem azonban, hogy bizonyos türelemmel kell viseltetnünk az ilyen redukciónak iránt. Nem az számít elsődlegesen, amiről nem vagy csak keveset mond egy szöveg, hanem az, hogy amit elmond, amit feltár, az kellőképpen informatív, gazdag, alapos, bizonyított és áttekinthető-e. Márpedig a disszertációt ilyennek látjuk. Különös tekintettel arra, hogy nagyon jól látszik, hogy Széchenyi Ágnes tökéletesen tisztában van azzal, hogy a kritikátörténész munkájához csonka anyag áll rendelkezésünkre. Ennek egy részét ő maga pótolta, például az elsődleges dokumentumok közlésével, elrendezésével, amelyet a kritikus Vasárnapi Újság-beli írásainak vaskos gyűjteménye révén bocsátott rendelkezésünkre. A jelölt azt is tudja, hogy az irodalomtörténet és azon belül a kritikátörténet-írás sokkal magasabb színvonalon áll, mint a sajtótörténet, amelynek szilárd alapként kellene alátámasztania az irodalomtörténeti kutatást. A Schöpflin-monográfia jegyzeteiben elképesztő alaposággal és gondossággal felépítette azt az empirikus sajtótörténeti tudást, amely Schöpflin megértéséhez és megítéléséhez nélkülözhetetlen, de még azon túl is kiaknázható.

Ugyanezt mondhatjuk el a nem kisebb mértékben hiányzó intézménytörténeti háttérrel. Az apró betűs lapalji jegyzetanyagba Széchenyi Ágnes egy valóságos intézménytörténeti enciklopédiát rejtett el a modernség koráról. Elegendő ebben a tekintetben az első nagyfejezetre hivatkozni, amely Schöpflin ifjúsága, nevelődése kapcsán valóságos Pozsony-várostartörténet és korrajz, előkészítve ezzel egyúttal a későbbi fejtegetést a város szociológiájáról. De a méltatást

még ennél tágabb körre is kiterjeszhetjük. Nevezzük ezt problémátörténeti körültekintésnek. A modernség története általában, s ezen belül Schöpflin munkássága is fölvet olyan elméleti-módszertani kérdéseket, mint a nemzedékváltások szerepe az irodalom történetiségében. Széchenyi Ágnesnek még arra is kiterjed a figyelme, hogy erre a fogalomtörténeti aspektusra felhívja a figyelmet (287.)

A leírtakat egy hasonlattal tehetem érzékletessé. Az értekezés olyan, mint a fodrászatban jól elkészített hajvágás. Az opponens feladata nem a szöveg elutasítása, részeinek beható bírálata. Ahogy a fodrász itt-ott apró kiigazításokat, ollóval végzett korrekciókat tesz, úgy jártam el az értekezés szövegével, hogy a munka a Schöpflin Aladár munkásságát méltó módon, de a távoli utókor nélkülözhetetlen szigorával tárgyaló végeredményhez eljusson.

Ezért, visszatérve már az első mondataimban is kimondott összegző értékeléshez, Széchenyi Ágnes doktori értekezését kiváló munkának tartom, javaslom vitára bocsátását és meg vagyok győződve róla, hogy a mérlegelés eredményeként a jelölt jogosulttá válik a nagydoktori cím elnyerésére.

Tverdota György